

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA

Biudžetinė įstaiga, Gedimino pr. 60, LT-01110 Vilnius. Tel. (8 5) 210 7161, el. p. info@ekgt.lt,
Duomenys kaupiami ir saugomi Juridinių asmenų registre, kodas 188756614

Seimo Laisvės kovų ir valstybės istorinės
atminties komisijai

2023-05-04 Nr. S-118

DĖL ATMINTINŲ DIENŲ ĮSTATYMO PAPILDYMO

Etninės kultūros globos taryba (toliau – Taryba) pritaria Seimo nario Roberto Šarknicko iniciatyva pateiktam siūlymui į Atmintinų dienų sąrašą įtraukti Sutartinių dieną (lapkričio 16 d.). Atmintinos dienos skyrimas sutartinėms prisidėtų prie šios į UNESCO Reprezentatyvųjų žmonijos nematerialaus kultūros paveldo sąrašą įtrauktos vertybės puoselėjimo, tokiu būdu vykdant tarptautiniu lygiu Lietuvos prisiimtą įsipareigojimą išsaugoti sutartinių tradicijos gyvybingumą.

Kartu Taryba siūlo į Atmintinų dienų sąrašą įtraukti ir kitas etninės kultūros požiūriu svarbias dienas – Tautinio kostiumo (liepos 6 d.), Tarmių (vasario 21 d.), Tautodailės (lapkričio 26 d.).

Tautinio kostiumo dieną minėti per Valstybės dieną (liepos 6-ąją) jau ne vienerius metus kviečia Lietuvos nacionalinis kultūros centras: šiai atmintinai dienai įtvirtinti buvo surengta ne viena akcija, Tautinio kostiumo diena (liepos 6-ąją) yra gana plačiai žinoma ir priimama visuomenėje. Jos pripažinimas valstybiniu lygiu sustiprintų šios dienos pozicijas ir paskatintų visuomenę labiau gerbti ir branginti tautinį kostiumą kaip vieną iš svarbiausių tautinio bei pilietinio solidarumo simbolių.

Ideja minėti Tarmių dieną vasario 21-ąją – kartu su Tarptautine gimtosios kalbos diena – buvo išsakyta pažymint Tarmių metus. Ją išskėlė aukštaičių tarmės puoselėtojai. Tarybos nuomone, šis gražus siūlymas yra vertas dėmesio: minint gimtosios kalbos dieną būtų prasminga prisiminti ir tarmes. Tarmių diena padėtų įsitvirtinti palankesniai tarmių vertinimui visuomenėje, prisidėtų prie jų išlikimo.

Minėti Tautodailės dieną (lapkričio 26 d.) Taryba siūlo atsižvelgdama į Lietuvos tautodailininkų sąjungos (toliau – LTS) nuomonę ir tradicijas. LTS nariai lapkričio 26-ąją pažymi kaip Tautodailės dieną jau ne pirmas dešimtmetis. Šios dienos proga organizuojamos tautodailės parodos ir kiti renginiai. Tarybos nuomone, šią dieną vertėtų pripažinti valstybiniu lygiu, siekiant kelti tautodailės tradicijų vertės suvokimą visuomenėje.

Taryba taip pat atkreipia dėmesį, kad Lietuvos Respublikos atmintinų dienų įstatyme trūksta dėmesio tradicinėms kalendorinėms šventėms, turinčioms didelę vertę ir reikšmę visuomenės gyvenime. Iš viso turtingo, daugybę švenčių apimančio tradicinio kalendoriaus Atmintinų dienų įstatyme yra įtrauktos tik dvi švenčių dienos: Kazimiero (Špokų) diena (kovo 4 d.) ir Šilinė (rugsėjo 8 d.).

Tarybos įsitikinimu, į Atmintinų dienų įstatymą būtina įtraukti šias ypatingą reikšmę visuomenėje turinčių tradicinių švenčių dienas: Trijų Karalių, Šv. Agotos, Užgavėnių, Jurginių

(Jorės, Pergrubijaus), Verbų sekmadienio, Didžiojo ketvirtadienio, Didžiojo penktadienio, Didžiojo šeštadienio, Atvelykio, Sekminių, Šv. Martyno. Tarybos ekspertų nuomone, tai pačios svarbiausios tradicinio kalendoriaus dienos, kurioms būtina pirmiausia suteikti valstybės pripažinimą (platesnis kiekvienos siūlomos dienos aprašymas pateikiamas priede).

Taryba neatsisako savo ankstesnių siūlymų įtraukti į Atmintinų dienų įstatymą ir kitas tradicines kalendorines šventes. Jeigu būtų nutarta tai padaryti, Taryba yra pasirengusi konsultuoti ir bendradarbiauti.

PRIDEDAMA:

Tradicinės kalendorinės šventės, Etninės kultūros globos tarybos siūlomos įtraukti į Atmintinų dienų įstatymą, 3 lapai.

Tarybos pirmininkė

Dalia Urbanavičienė

Tradicinės kalendorinės šventės, Etninės kultūros globos tarybos siūlomos įtraukti į Lietuvos Respublikos atmintinų dienų įstatymą

Trys Karaliai. Tai sausio 6 dieną švenčiama šventė, kuria užbaigiamas nuo Kalėdų trunkantis tarpušventis. Katalikų bažnyčios liturgijoje ši šventė skirta prisiminti Naujajame Testamente aprašytam įvykiui, kai iš Rytų šalies į Jeruzalę, stebuklingos žvaigždės vedami, atkeliavo trys išminčiai pasveikinti gimusio kūdikėlio Jėzaus. Liaudies sąmonėje išminčiai virto karaliais ir nusistovėjo savitos šventės tradicijos. Lietuvoje nuo XVI a. fiksuojamas paprotys šios šventės proga žymėti duris trimis kryželiais arba pirmosiomis karalių vardų raidėmis. Taip siekiama apsaugoti nuo piktųjų dvasių. XIX–XX a. Lietuvoje daugeliu atvejų tai darė persirengėliai, lankydami kaimo bendruomenės namus, visus sveikindami giesmėmis, vaišindamiesi ir rinkdami dovanas. Kai kur šios šventės išvakarėse būdavo atliekami ateities spėjimai, kaip ir per Kūčias. Šventės svarbą lietuviškojoje tradicijoje rodo tai, kad 1925 ir 1930 m. priimant Lietuvos Respublikos švenčių ir poilsio įstatymus Trijų Karalių diena buvo suteiktas šventinės dienos statusas.

Šv. Agotos diena. Tai vasario 5 dieną švenčiama šventė. Tą dieną bažnyčioje šventinama druska, vanduo ir duona. Pašventinta vadinamoji šv. Agotos duona liaudyje laikoma veiksminga apsaugos priemone nuo ugnies, blogos akies, sužeidimo kare ir kitokio blogio. Dar XX a. Lietuvoje ji buvo saugoma kiekvienuose namuose ir plačiai naudojama liaudies medicinoje bei ūkio tikslais. Šv. Agotos šventės papročiai daugelio tyrinėtojų siejami su senuoju deivės Gabijos kultu. Šventės papročiai puoselėjami iki šiol, jų išsaugojimas leidžia tvirtinti, kad Šv. Agotos diena yra verta atmintinos dienos statuso.

Užgavėnės. Tai kilnojama šventė, švenčiama 46-tą dieną prieš Velykas (tarp vasario 5-osios ir kovo 6-osios), visada antradienį. Šventė kupina linksmybių ir triukšmo. Visoje Lietuvoje žinoma tradicija šios šventės metu daug valgyti (ypač mėsinių patiekalų), naikinti pamėklę, imtis įvairių maginių veiksmy tikintis užtikrinti ūkinę sėkmę, atlikti vedybinius ir kitokio pobūdžio spėjimus. Vakariniame Lietuvos dalyje nuo seno itin populiarios Užgavėnių persirengėlių vaikštynės, jų teatralizuoti vaidinimai. Pastaruoju metu Užgavėnės ypač populiarios tiek visoje Lietuvoje, tiek lietuvių bendruomenėse užsienyje. Tai patvirtina ir šventės įtraukimas į Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadą. Siūlymą įtraukti Užgavėnių tradiciją į vertybių sąvadą pateikė Kurtuvėnų bendruomenė, teigianti, kad Užgavėnės Kurtuvėnuose yra didžiausia metų šventė. Pagal reikšmę tradiciniame metų kalendoriuje ir

populiarumą ši šventė galėtų būti ne tik įtraukta į Atmintinų dienų sąvadą, bet ir paskelbta valstybine švente.

Verbų sekmadienis. Tai paskutinis sekmadienis prieš Velykas, pirmoji Didžiosios savaitės diena. Šią dieną bažnyčioje šventinamos verbos, liaudyje turinčios maginę apsauginę prasmę, seniau laikytos ir turinčiomis gydomąją galią. Verbų sekmadienį po šiai dienai visoje Lietuvoje bažnyčių šventoriuose būriuojasi minios žmonių su verbomis rankose. Verbų rišimo tradicija Vilniaus krašte yra pripažinta Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybe. Tai liudija, kad Verbų sekmadienis yra išskirtines tradicijas išsaugojusi šventė, kurią verta įtraukti į Atmintinų dienų sąvadą.

Didysis ketvirtadienis (Žaliasis ketvirtadienis, Vėlių Velykos). Tai penktoji Didžiosios savaitės diena. Bažnyčia Didįjį ketvirtadienį mini kaip Paskutinės vakarienos dieną. Iš XVII–XVIII a. šaltinių galima spėti, kad ši diena buvo siejama su mirusiųjų paminėjimais ar atsisveikinimu su žiemą mirusiųjų vėlėmis. Po šiai dienai reikšmingos nuo senų laikų žinomos Didžiojo ketvirtadienio tradicijos – tai didžiojo pavasarinio apsisvarinimo diena. Tikima, kad tą dieną gydomųjų galių įgyjas vanduo.

Didysis penktadienis (Vėlių pėtnyčia). Tai šeštoji Didžiosios savaitės diena. Bažnyčia mini kaip Atgailos dieną, prisimenama Kristaus kančia. Lietuvoje nuo seno laikomasi tradicijos tą dieną mažiau dirbti, laikytis tylos, eiti išpažinties, nešti į bažnyčią šventinti vaistažoles. Iš XVII–XIX a. šaltinių galima spėti, kad ši diena, kaip ir Didysis ketvirtadienis, galėjo būti siejama su mirusiųjų paminėjimu ar atsisveikinimu su žiemą mirusiųjų vėlėmis. Pagal 1925 ir 1930 m. Lietuvos Respublikos švenčių ir poilsio įstatymus Didysis penktadienis buvo nedarbo diena.

Didysis šeštadienis (Velykų šeštadienis). Paskutinė Didžiosios savaitės diena. Tai galutinio pasiruošimo Velykų šventei diena. Ryte iš bažnyčios parnešama šventinta ugnis, kartais ir vanduo. Iki pietų baigiami dirbti sunkesni darbai. Ruošiamasi šventei – ruošiami velykiniai valgiai, marginami kiaušiniai, įrengiamos sūpuoklės, pavakare maudomasi pirtyje. Vakare einama į bažnyčią saugoti Kristaus karsto. Kai kur naktį bažnyčioje pasirodydavo persirengėliai: kryžių saugodavo „kareiviai“, o Užgavėnių persirengėlius primenantys kiti personažai stengdavosi iš jų kryžių pavogti, krėsdavo pokštus (ši tradicija iki šiol išlikusi Pievėnuose Mažeikių r.). Pagal 1925 ir 1930 m. Lietuvos Respublikos švenčių ir poilsio įstatymus Didysis šeštadienis buvo nedarbo diena.

Atvelykis (Vaikų Velykėlės). Tai pirmas sekmadienis po Velykų. Lietuvių tradicinėje kultūroje šią dieną, kaip ir per Velykas, dažydavo margučius, kai kur plakdavo verbomis. Tai daugiausia vaikų šventė: tądien kiaušinius dauždavo tik vaikai, tik jie supdavosi, kai kur Lietuvoje gyvavo paprotys teikti vaikams krikštamočių dovanas. Atvelykiu baigdavosi Velykų šventės laikotarpis, prasidėdavo laukų darbai. Šiandien Atvelykis organizuojamas daugelyje kultūros centrų, kviečiant susiburti šeimas su vaikais ir susipažinti su senaisiais šventės papročiais.

Jurginės (Jorė, Pergrubrijus). Tai balandžio 23 dieną švenčiama šventė, kurią taip pat galima laikyti viena svarbiausių tradiciniame pavasario kalendoriuje. XVI a. šaltiniai šią šventę sieja su aukojimais pagoniškosioms baltų pavasario dievybėms Pergrubijui ir Ganikliui. Ilgainiui šventė priskirta šv. Jurgiui – gyvulių, ypač arklių, globėjui. Iki pat XX a. vidurio šios šventės metu atlikinėta daugybė ritualais palydimų veiksmy: pirmą kartą po žiemos būdavo išgenami gyvuliai, lankomi javai, rengiamos vaišės gamtoje, marginami ir ritinėjami kiaušiniai, supamasi sūpuoklėmis, šelpiami pavargėliai. Tą dieną vykdavo moterų ir merginų sambūriai, kurie siejasi su pavasario šaukimo apeigomis. Jurginės buvo kumečių bei nuomininkų persikraustymo laikas, todėl ši šventė buvo laikoma naujo metų etapo atskaitos tašku. XX a. 6–7 dešimtmetyje prasidėjusio etnokultūrinio sąjūdžio dalyviai, remdamiesi Simono Daukanto darbais, išpopuliarino šventės pavadinimą Jorė (Lietuvių kalbos žodyne *jorė* aiškinama kaip pavasario žaluma, veiksmazodžio *jorėti* reikšmė – augti, plisti, žaliuoti). Jau kelis dešimtmečius įvairiose Lietuvos vietovėse ši šventė yra tapusi reikšmingu kultūriniu įvykiu, suburiančiu didelę bendruomenę. Palangos Jurginės yra pripažintos Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybe.

Sekminės. Tai kilnojama šventė, švenčiama 50-tą dieną po Velykų (tarp gegužės 11 ir birželio 12 d.), visada sekmadienį. Krikščioniškoje tradicijoje tai Šventosios Dvasios nužengimo į žemę diena, todėl bažnyčioje šventinamas vanduo. Šventės ištakos siejamos su ikikrikščioniškais laikais, tai liudija daugybė iki pat XX a. vidurio išlikusių tikėjimų ir papročių, skirtų augmenijos ir naminių gyvulių ritualiniam apsaugojimui: trobos būdavo puošiamos berželiais, kai kur dažomi kiaušiniai, supamasi. Kad karvės duotų daugiau pieno, piemenys jas vainikuodavo. Ritualinių veiksmy netrūkdavo ir per Sekmines rengtose sudėtinėse kaimo žmonių vaišėse – *melstuvėse*, *sambariuose*, *kupolėse*, *parugėse*, *Sekminių kiaušinieneje*. 1925 m. Lietuvos Respublikos švenčių ir poilsio įstatymas švente įvardijo ne tik Sekminių sekmadienį, bet ir antrąją Sekminių dieną, pagal 1930 m. Lietuvos Respublikos švenčių ir poilsio įstatymą Sekminės buvo paskelbtos nedarbo diena. Turtingos šventės tradicijos leidžia teigti, kad tai viena iš svarbiausių švenčių, kurią verta įtraukti į Atmintinų dienų sąvadą.

Šv. Martynas. Tai lapkričio 11 dieną švenčiama šventė. Tradicinėje Lietuvos kaimo kultūroje tai paskutinė didesnė rudens šventė, su kuria siejosi dideli kasdienio gyvenimo pokyčiai, žymėję žiemos pradžią, kasdienio gyvenimo persikėlimą iš laukų į namus. XIX a. – XX a. pradžioje Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje tą dieną būtinai kepdavo žąsį, iš jos krūtinkaulio burdavo. Šios šventės metu būdavo spėjami artėjančios žiemos orai, kai kur merginos spėdavo ir apie vedybas. Šventė buvo ypač svarbi Mažojoje Lietuvoje, čia ir šiandien itin populiarai: Etninės kultūros globos tarybos atliktas tyrimas atsiskleidė, kad Šv. Martyno šventė organizuojama visose etnografinio Mažosios Lietuvos regiono savivaldybėse, ji tampa vienu iš Mažosios Lietuvos etninės kultūros simbolių.